

Igaz kép

Lehet-e nagyobb öröme az irodalmárnak, irodalomkedvelőnek annál, amikor egy újabb, kedvesnek ígérkező könyvet vehet a kezébe — és elolvasva azt, megállapíthatja, hogy nem csalódott várakozásában? Fokozott az örömünk, ha egy-egy hazai könyv külföldi kiadásában gyönyörködhetünk annak bizonyosságául, hogy amit ebben az országban írnak — írunk —, más tájakon is érdeklődésre számíthat. Ezzel a fajta jó érzéssel vettem kézbe és olvastam a budapesti Európa Könyvkiadó *A hamis malvázia* című könyvét, a romániai német prózából készült válogatást. Válogatta, részben fordította, utószavazta és jegyzetelte: Ritoók János. Mi tagadás, az öröm mellett felsajdult bennem a fájdalom is — mint mindenkinben, akinek egyáltalán fogalma van arról, mit veszített a romániai magyar szellemi élet Ritoók János korai halálával. Tudja ezt az Európa Könyvkiadó is, hiszen a könyvet Ritoók János emlékének ajánlja.

A 400 oldalnyi kötet mindössze tíz romániai német író mutát be egy vagy több elbeszéléssel, karcolattal. Az utószóban Ritoók röviden ismerteti a romániai németiség történetét, művelődéstörténetét, valamint a romániai német irodalom alakulását, jobbadán a bemutatott írókra alapozva. A jegyzetekben a kötetbe foglalt élettrajzi és bibliográfiai adatait ismerteti.

A tény, hogy a kötet válogatója mindössze tíz prózaíró szerepeltet az utóbbi közel hetven év irodalmi életéből, jelzi, hogy nem törekedett teljességre. Arra mindenképpen vigyázott, hogy minden nemzedék — kezdve a *Klingsor* prózaíróival, egészen a ma még fiatalnak számító Franz Hodjakig — megtalálja képviselőit az összeállításban. Túlzás lenne „antológiá”-nak minősíteni a könyvet. Ennél ugyanis szegényebb — de ugyanakkor gazdagabb is. Szegényebb, amennyiben a válogatónak eszébe se jut, hogy az utóbbi, csaknem hét évtized minden vagy lehetőleg minden hazai német prózaíróját szóhoz juttassa, ám ugyanakkor gazdagabb is, mert a bemutatott írók legtöbbször alaposabban megismerhetjük a döntő módon minőségi szempontokat figyelemmel kísérő válogatásból.

A könyv legreprezentatívabb része — a kötetnek mintegy fele — a két világháború közötti hazai német irodalom négy kiváló prózaírójának, Adolf Meschendörfernek, Otto Alschernek, Oscar Walter Ciseknek és Erwin Wittstocknak az elbeszéléseit, novelláit foglalja magában. A hagyományos (elsősorban a nagy orosz realista elbeszélői hagyományokból kiindulva) realista próza e négy igen jelentős művelőjének a bemutatása nyújtja a legkiegyensúlyozottabb és egyben a legszínvonalasabb képet is — a legfiatalabbaké mellett. Érdekes színfoltja a kötetnek — és jelensége a hazai német irodalomnak — az íróként negyvenéves kora után jelentkező költő, esszé- és prózaíró Wolf Aichelburg bemutatása, akinek az elbeszélőművészetében már hangsúlyozottabban érvényesül a XX. századi, kiváltképpen német próza, jelesül Hans Carossa ihlető hatása. Franz Storch, Arnold Hauser és Hans Liebhardt a 48–54 évesek nemzedékéhez tartozik, amely a szocialista realizmus korában, az ötvenes évek derekán és a hatvanas években jelentkeztet első írásaival. A gyermekcipőt — akárcsak román és hazai magyar nemzedéktársaik legjobbjai — mindhárman kinőtték, megtartva az indulás korszakából a tiszta, világosan követhető szerkesztésmódot, miközben mélyebb léleklátásra, gondolati mélységre törekednek. Joachim Wittstock és Franz Hodjak (jó néhány társukkal együtt) a hatvanas években jelentkezték, amikor az ország egész irodalmi életét — így a nemzetiségeket is — jótékonyan termékenyítette meg a nyitottabb irodalompolitika. Ha kiindulópontként fel is fedezhetjük írásművészetükben a hagyományos realizmus szerkesztési és tél-túl ábrázolásmódbeli elemeit — ez a nemzedék már szétdobott minden korlátozó keretet: írásaikban már alig jut szerep a cselekménynek, a történésnek. Paraboláik vagy szabad versre emlékeztető rövid esszéprózájuk feszültségét a gondolati telítettség adja.

Ritoók válogatásának döntő szempontja, a minőség — azt hiszem — csak az első részben érvényesült maradéktalanul, a két világháború közöttiek, a *Klingsor*-

nemzedék bemutatásával. Érvényesült egy másik szerkesztési szempont is, amely inkább irodalompolitikainak nevezhető — és amelyet csak örömmel nyugtáztunk: annak a bemutatása, hogyan vélekednek a hazai német próza legjobbjai a romániai — kiváltképpen az erdélyi — valóságról, az országnak ezen (vagy más) részén élő más ajkú polgártársaikról. Annak a jelzése, hogyan jelentkezik a hazai német prózában az együttélés gondolata. Ritoók azt kívánta hangsúlyozni válogatásában, mi az, ami összeköt bennünket, valamennyiünket, akik ebben az országban élünk — anélkül, hogy identitásunkat feladnók vagy éppenséggel megtagadnók. Nem tudom, ennek a szempontnak a figyelembevétele határozta-e meg döntő módon, hogy az ötvenes évek után jelentkező nemzedékekből kiket szerepeltet — és kiket nem — válogatásában, és kitől mit válogat a kötetébe. Mindenképpen tisztelet és elismerés illeti következetesen — ebben a kötetben is — folytatott hídverő munkájáért. Akkor is ezt írnám, ha Ritoók János ma is szerkesztői asztala mellett ülne. Ha így volna, feltennék neki néhány kérdést a válogatásról. Hiányzik, nagyon hiányzik a kötetből néhány név (anélkül természetesen, hogy a teljesség igényével állnék elő). Mindenekelőtt a múlt év nyarán hirtelen elhunyt Ludwig Schwartzra gondolok, arra a hazai német — bánági — íróra, aki megálló erejű novelláiban a legőszintebben, legmélyebben nézett vissza a háborús évekre. Ha érdekes számunkra az, hogyan látják az országot, az itt élő románokat, bennünket magyarokat és más nemzetiségűeket német íróársaink, talán az sem közömbös, hogyan látják önmagukat. Éppen a nemzetiségi önvizsgálat mélyesége miatt hiányolom tehát Schwartz jelenlétét. Úgy érzem továbbá, hogy a fiatalok írásai között helye lehetett volna Claus Stephani karcolatainak is. Vajon az említett — tematikai vagy ha úgy tetszik, mondanivalóbeli — szempont készítette-e a válogatást arra, hogy Franz Storchot, Arnold Hausert és Hans Liebhardtot nem a legsikerültebb, legreprezentatívabb írásaikkal foglalta kötetébe? Sajnos azonban, hiába várok a Ritoók okos, minden bizonnyal kielégítő válaszára.

A kötet csaknem valamennyi írójának a munkásságában felfedezhetünk egy közös vonást: eredeti írói munkájuk mellett nagy súlyt helyeztek a hazai — kiváltképpen a román — irodalom német nyelvre való tolmácsolására is. Nemzetiségi írói sors — és hivatás ez. Mint ahogy az volt a Ritoók Jánosé is, aki tolforgatóként és műfordítóként kétszeresen vállalta ezt — elsősorban a hazai német irodalom felé épített hídjával. Mert Ritoók műfordítóként is jelentkezik a válogatásban — Franz Hodjak tolmácsolásával. Az egyébként jól fordított kötetben B. Fejér Gizelláé mellett az Ó fordításai a legsikerültebbek. Ugyanakkor elismeréssel kell szólnunk Póka Endre és Vályi-Nagy Ágnes munkájáról is, akik a kötet anyagának nagy részét ültették át anyanyelvünkre. Harald Meschendörfer címlapja, rajzai találon, hangulatteremtően illeszkednek a könyv egészéhez.

A *hamis málvázia* nem kíván tehát teljes képet adni a romániai német prózáról. A kép azonban, amelyet nyújt — igaz. Jelzi ennek a nemzetiségi irodalomnak a fejlődését, rangját — amellyel nem marad a hazai irodalom legjobb színvonalára alatt. Jelzi ez a válogatás, hogy ha igényességéről nem mond le, ha a kor irodalmi — hazai és világirodalmi — törekvései felé nyitott marad, európai rangon tud megszólalni akkor is, ha elsősorban egy kis létszámú olvasóközönséghez szól, és külön értéket jelentő részévé válhat nemcsak az ország irodalmi életének, de — ezúttal — a különböző országokban német nyelven írt irodalom egészének is, a romániai németiség számarányát messze meghaladó szinten.

Fodor Sándor

A tudománytörténet jegyében

Sem a természetben, sem a társadalomban nem történik semmi előzmények és következmények nélkül. Az egymást követő események jellegében, gyors vagy késlekedő egymásutánjában, hatékony vagy hatás nélküli voltában azonban már adódnak különbségek. Így van ez a tudományban is. Az események, jelenségek értékelésében éppen emiatt nem mellőzhetők sem az előzmé-

nyek, sem a következmények. De ugyanaz a helyzet az egyéni tevékenység felmérésében és értékelésében is, hiszen az egyént szintén fejlődésében szerencsés szemlélni. A történetiség mozzanata így hát szem előtt tartandó még a leíró szemléletű munkákban is, ha tárgyilagosan akarjuk megítélni őket.

Önkéntelenül szemünkbe ötlük e tény helyes volta, ha Szabó T. Attila leg-

újabb tanulmánykötetét* vesszük kezünkbe, és összevetjük az előző kötetekkel. Az első kötetben főként a nyelvművelő írások, mellettük a névtani, a nyelvatlasz-munkálatokra meg a román eredetű kölcsönözavakra vonatkozó tanulmányok, cikkek olvashatók. Már a kötet címe (*Anyanyelvünk életéből*) utal arra, hogy elsősorban az anyanyelv mai állapotával kapcsolatos írásokot tartalmaz. A második kötetben (*A szó és az ember*) a szókincs tárgyköréből vett írásokat meg a nyelvemlékekre vonatkozó tanulmányokat találunk. Tanulságosak az egyes szlások eredetét, a belső keletkezésű szavakat, számos tájszó eredetét, jelentését, történetét és földrajzi elterjedtségét tárgyaló írások meg a nyelvemlékekben megőrződött szavainkra vonatkozó adalékok. A harmadik kötet (*Nyelv és múlt*) megismerteti a nyelvtörténet és a nyelvjárássok sok alapvető kérdésével; számba veszi a nyelvtörténeti szempontú összefoglaló jellegű szótári feldolgozásokat; bemutat nem egy hazai és külföldi nyelvészegységét; ismerteti az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* tervét, módszerét, szerkezeti elveit. A negyedik kötet (*Nép és nyelv*) szélesebb távlatban mutatja a szerző tevékenységét. Kilép a nyelvtudomány keretéből, és a tárgyi-szellemi néprajz, népiségtörténet területére vezet el. A most ismertetendő, ötödik kötet, a *Nyelv és irodalom* látszólag leszűkíti az eddigiekben egyre szélesedő perspektívájú tanulmányok körét. De csak látszólag, mert benne a nyelvművelő és nyelvtörténeti tárgyú cikkek mellett több tanulmányág körébe utalható közlések sorakoznak egymás mellé. Mindezeket átfogja a tudománytörténeti szemlélet, ami a kötetnek egységes jelleget kölcsönöz.

A nyelvtörténet és a tudománytörténetirő egységes szemléletével találkozunk a könyvjegyzékítés és a könyvjegyzékítők nemzetközi távlatú bemutatásában éppen úgy, mint a könyv- és könyvtártörténet kérdésével kapcsolatban a Jakó Zsigmond tevékenységét ismertető-méltató tanulmányban, vagy Csetri Elek Kőrösi Csoma Sándor-monográfiájának ismertetése-értékelése során. És hasonló szemléletű a B. Nagy Margit művészettörténeti munkájával foglalkozó elismerő-értékelő tájékoztató. Gazdag tudománytörténeti tanulságokkal szolgál a XV—XVI. századbeli kéziratos és nyomtatásban megjelent énekeskönyvek világi tárgyú termékeinek, a *virág-énekek*nek, valamint a népköltészeti ballada- és népmesegyűjteményeknek a bemutatása. Néhány kiragadott cím jól

* Szabó T. Attila: *Nyelv és irodalom. Változott tanulmányok, cikkek.* V. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1981.

érzékelteti a szerző szemléletmódját: *Népballadánk életútja; Az erdélyi, bukovinai és moldvai népballada-gyűjtés történetéhez; Népmeséink sorsa.*

Szabó T. Attila sokirányú érdeklődésére jellemző, hogy az utóbbi, 1939-ben megjelent tanulmányában a tudománytörténeti szempont mellett jelentős helyet kap a népmesék erkölcsi-nevelő hatása. Felhívja a figyelmet: a magyar népmese olvasása a népi-nemzeti gondolatvilágból beleolt valamit a gyermekbe a nép tulajdonságai, eszményei közül; ránevelheti a derűlátásra, a törhetetlen akaraterőre, a szótartásra, az embereken való segítésre; megismerteti az ősök hitvilágával (például a „kacsalábon forgó kastély“ a finnugor népek ősi világképét idézi, ti. „az ősmagyarok világgépe a földet tengelyen [kacsalábon] forgónak képzelte el“ — 244.), és egyben a magyar nyelv legjellegzetesebb sajátágaival, fordulataival, mondat- és szövegszerkesztési eljárásaival. Egyszóval népi-nemzetiségi tudatának formálásában jelentős szerepet játszik. Ezzel egyidőben megismeri és jórészt el is sajátítja népi nyelvünk csodálatos fordulatosságát, szépségét, tömörségét.

A történeti néprajz területére vezet dr. Kós Károly tanulmánykötetének ismertetése. Kiemeli, hogy Kós a társadalomtudományi érdeklődésű falukutatók munkásságában érvényesülő vizsgálati módot, módszert alkalmazza tárgyi néprajzi tárgyú tanulmányaiban. Hasonlóan értékeli Nagy Jenő több népviselet-monográfiáját és a Kóssal meg Szentimrei Judittal közösen írt monográfiákat.

A szerző szakmájára való tekintettel talán ildomosabb lett volna a nyelvtudományi-nyelvtörténeti tanulmányok szemléjével kezdenem ezt a tájékoztatót, de ez irányú tevékenysége olyan mértékben ismeretes már minden olvasó számára, hogy célszerűbbnek látszott más szakterületekkel kapcsolatos munkásságát részesíteni előnyben. Helyszűke miatt nincs módunkban sorra venni egyenként, bár megérdemelne mindegyik rövidebb-terjedelmesebb írás, csak szemelvényesen és igazán csak utalással említhetjük meg a legfontosabbnak látszókat.

Kezdjük talán az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* szerkesztéséről, munkálatairól szóló tájékoztatókkal. Örvendetes, hogy ez a nagy jelentőségű életmű a megvalósulás útján halad. A több mint másfél millió nyelvi adatot tartalmazó adattárból válogatott szó- és szólásanyagot felölelő mű arra hivatott, hogy a maga élő, kavargó valóságában mutassa be, érzékeltesse a régi magyar nyelv szókészletét a maga egészében, azaz a finnugor és jövevény-, illetőleg

kölcsönszókkaal együtt. Csak sajnálhatjuk, hogy takarékosági és egyéb külső meg személyi okok, meggondolások miatt igen-igen megrostálva, megtizedelve kerülhetnek bele a nagy számban jegyzett adalékok. Megnyugtató mindössze az, hogy a több mint ötven éve ezzel az anyaggal: gyűjtésével, válogatásával, rendezésével, értékelésével bajmoldó szerkesztő irányítása alatt a munkaközösség tagjai a legrepresentatívabb anyag bemutatásával mégis hű képet nyújthatnak majd számunkra. A mű iránti nagyfokú érdeklődést semmi sem bizonyítja ékesszólóbban, mint az, hogy az első kötet 8370 példányban jelent meg, a második kötet példányszámát csak a romániai igényeket tekintve 7890-ben állapította meg a könyvterjesztő. Ehhez járult még az MNK-beli rendelés, úgyhogy a *Tár* II. kötete 10 740 példányban forog közkezen. Ilyen jellegű könyvsikerrel nem sok hazai szaktudományi kiadvány dicsekedhetik! A munkálatok állásáról röviden csak annyit, hogy 1979-ben a G, Gy meg a H kezdőbetűs címszók is meg voltak szerkesztve. Ma már ezen jóval túl van a szerkesztő munkaközösség.

Nem tartottuk szükségesnek a szakmai vonatkozású kérdések, a megjelent kötetek anyagával, közlésmódjával kapcsolatos részletek bemutatását, mert bennünk elsősorban az érdekel, hogy ez a nemzetközi viszonylatban is jelentős, jól átgondolt nagy horderejű munkálat eredményesen fejeződjék be, bizonyítva, hogy a kitartó, önfeláldozó magános munka — utolsó fázisában munkaközösségi segítséggel — napvilágot lásson, és hirdesse: az erdélyi tudományosság életképes, eredményes, nemzetközi szintű.

A szerző szívügye volt kezdettől fogva a hazai magyar nyelvjárások kutatása, sajátosságaik feltárása. Ennek érdekében tanulmányozta, részben történeti vonatkozásban, a kéziratok levéltári emlékeket és főként az élő nyelvjárás jelenségeket. Különösen a nyelvjárások szókinccse érdekelt, de emellett alak- és szerkezeti kérdésekre is felfigyelt, illetőleg ilyen jelenségmonográfiát is írt. Erthető, hogy nagy örömmel üdvözölte volt tanára és mestere, Csúry Bálint *Szamosháti Szótárának* megjelenését, a finn Wichmann György moldvai csángók között végzett szótármunkálatát, majd halála után a Csúry Bálint és Kannisto Arthur szerkesztésében közreadott *Moldvai Csángó Szótárt*, a *Szlavóniai Szótárt*, napjainkban pedig az *Új Magyar Tájszótár* I. kötetének megjelenését és a *Magyar Nyelvjárások Atlaszának* ugyancsak megjelent I. kötetét. De ugyanígy nagy elismeréssel szolt a hazánkban kiadott szójegyzékekről, a

magyar meg a román nyelvjárások atlaszmunkálatairól, s ő szervezte meg és irányította a moldvai csángó nyelvjárás tanulmányozását, kilátásba helyezve egy kiadandó csángó szótár teremtését. Mindezekről a munkálatokról, történeti távlatba helyezve őket, értekezik ebben a kötetben.

A nyelvtörténeti tárgyú tanulmányok között találunk eredeti, tudománytörténeti szempontból eleddig nem ismert, illetőleg megjelent művekkel kapcsolatos közléseket. Új anyagot tár fel az ifj. Heltai Gáspár életére és helyesírási gyakorlatára vonatkozó adatokból és az Incze Simeon 1839-ből keltezett helynév-monográfiájáról írt tanulmányban. Az előbbivel kapcsolatban megállapítja, hogy kézírataiban a helyesírás egyszerűsítésére törekszik, nyomtatványokban azonban apja gyakorlatát követi. Tanulság: egyrészt a helyesírástörténeti vizsgálatokban ezután a nyomtatványokkal egyidőben a kéziratos emlékek is figyelembe veendőek, ugyanis az egykorú kéziratok igen tarka képet mutatnak, nem látszik bennük az egységes helyesírásra való törekvés; a nyomtatványok helyesírása viszont a betűállomány korlátozott volta miatt a jelölésben viszonylagos állandóságot, folytonosságot mutat; másrészt nagyobb mértékben veendőek a vizsgálódás rendjén tekintetbe a „kis emberek”, tehát nem a tudomány és irodalom művelőinek kéziratossá emlékei az átlagos használat pontos megállapításában.

Az ismertetések közül csak egyet emelünk ki: a *Szabács viadaláról* szólót, amely Imre Samu műve. Belőle két alapvető kérdésre figyelt fel: hamisítvány-e vagy eredeti alkotás, és melyik nyelvjárás területen keletkezett. Az első kérdésre a szerzővel együtt az eredeti alkotás volta mellett dönt, de nem elsősorban amiatt, amit a szerző állít, hanem az írástörténet alapján. A második kérdésben osztja a szerző véleményét — fenntartás nélkül.

Végül egy megemlékezést iktatjuk ide Farczády Elekről. Az *Ég ember élete az emlékezés fényében* című teljesen beilleszkedik a tőlünk követett tanulmánytörténeti szemléletbe: összeállítja életrajzát, bemutatja életpályáját, ebben is mindenekelőtt a kutató embert, az odaadó nevelőt és a tudományos rendszerezőt értékeli. Nem utolsósorban a *Marosvásárhelyi Sorok és Glosszák* felfedezőjét ünnepli benne.

A kötetben közölt cikkek közül a nyelvművelő tárgyuak könnyed, olykor humoros megfogalmazásúak, gazdagon árnyalt stílusúak. A szakmai tárgyú tanulmányok nyelvvezete pedig a szerzőtől megszokott, néha kissé archaikus jelle-

gű, veretes és választékos, de mindig közérthető módon megfogalmazott. Ez a mai körülmények között, amikor a különböző szakterületekről készült kiadványok nyelvezete, nyelvhasználata hemzseg a sokszor fölösleges idegen szavaktól és műszavaktól, külön is kiemelendő jelenség. A kötethez csatolt jegyzetek igen szerencsésen egészítik ki a tanulmányokban, cikkekben foglaltakat, és tájékoztatnak az egyes kérdések köny-

vészeteről. Emellett igen hasznos az Sz. Csáti Évától összeállított könyvészeti kiértékelés.

Ez a kötet az előzőleg kiadottakkal együtt ékes bizonyítéka annak, milyen eredményekre juthat a szakmáját szenvedéllyel, kitartással, odaadással művelő tudós; milyen nevelő hatása lehet egy sokaktól elvontnak, unalmasnak minősített szakma magas színvonalú művelőjének.

Gálffy Mózes

Mátyás B. Ferenc novelláiról

1. A regényről állapítja meg Ottlik Géza a következőket: „A regény maga mondja el, hogy miről szól. És körülbelül azt mondja, hogy ő nem mondani akar valamit, hanem lenni akar valami.” (Próza. Bp., 1980. 185.) Vajon más elbeszélő műfajokra nem terjeszthető ki e megállapítás? Különbözőben a kérdés imígyen való megközelítése igen lényeges: figyelembe veszi és szigorúan tiszteltetben tartja a műalkotás autonómiáját. Az elemzőt annak a problémának a vizsgálatára ösztönzi, hogy hogyan létezik a mű, és hogyan közelíthető meg annak szelleme — habár tudjuk, hogy tisztán fogalmilag, tételszerűen meghatározni ezt nem lehet —: a művészi formában előjövő s továbbcsúszó gondolat.

2. Mátyás B. Ferenc novelláinak* helyszíneit általában városba helyezi, vagy egyenesen a (nagy)város periferiáját, telkes családi házait és a hétvégek kedvenc, a várostól félreeső tájait választja az események háttérül — úgy mond realista környezetet teremt. Itt találja meg az emberi sorsok és életproblémák sűrűsödési pontjait. A családi élet hétköznapijait írja szokatlan (?) alaphelyzetekből kiindulva.

Néha azonban ezek a szűk családi lakások és eldugott (halász)helyek tágas terekké szélesednek. Mint a *Macskaugrás* című elbeszélésben például. Kettő halásznak távol a várostól, és egyszer csak a „háromnegyed-évszázados” vénember elkezd mesélni egy második világháborús történetet — „hogy az idő még kellemesebben teljen”.

Az egykori tizedes — a hargitai tájak embere — a Tátrában van, amikor az új tavasz és a béke halvány jelei mutatkoznak már. Az egyik völgyben hajlékot építő szlovák asszonyok ven-

dégelik meg szurokban főtt krumplival (!), a másikban azonban ott a katonai elosztótábor német hadifoglyokkal és helybeli önkéntesekkel. Macskaugrásnyira vannak tehát a békétől, ahogy a szolgálatos altiszt mondja, s éppen ezért nagy a kockázata minden egyéni cselekedetnek. „Csak azt tanácsolhatom, ne hősködjön, kerülje, amit lehet, mert állati igazságtalanság lenne, ha kinyírnák, miután már végigcsinálta a nagyját. Gondoljon a völgyben látott házakra... Nálunk, otthon, a mi asszonyaink hasonlóképpen építenek már... Még magára is vár, tizedes, egy jó, meleg fészek! Higgye el.” (*Sorsátültetés*, 131.)

Az orosz frontot és hadifogságot megjárta tizedes felodhatatlan dilemma elé kerül. Súlyos erkölcsi-lelkiismereti kérdések nyugtalanítják, amikor önkéntesekből összeállt új csoportjával fontos megbízatást kap az ezredestől. Ezt megelőzően ugyanis olyan ütközetben vett részt, amelyben a csoport mindegyik tagja életét vesztette, csak ő szabadult meg, kétes értékű végmegoldást választva. A súlyosan megsebesült hadnagy szerepét vette át (kellett átvennie?) hallgatólagosan, minden külön parancs nélkül egy szorult helyzetben, de amikor az ellenség feltartóztathatatlanul közeledett, katonáit ő hagyta el (hajóskapitány a süllyedő hajót!), hogy segítséget kérjen a közelben állomásozó utászoktól. S ez idő alatt a németek minden katonáját kilőtték. Így élte túl ő egyedül a végveszedelmet.

Ilyen előzmények után kapta tehát az újabb megbízatást feletteseitől — az „utolsó sanszot”. Nekivágott új csoportjával a „halálígereتű bizonytalanság”-nak. Minden célja: katonái épségének a megőrzése. S habár tudott a várható katasztrófáról, megelőzni azt mégsem volt képes. Hiába figyelmeztette keményen és idejében egyik önkéntesét a ve-

* Mátyás B. Ferenc: Légyfogás kézzel és csapóval. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1980.; Sorsátültetés. Dacia Könyvkiadó. Kvár-N., 1981.

szélyre, hogy egy lehetséges sérülés esetén a kibiztosított gránát, amelyet a katonára a rávaló ellenségnek „címezne”, lehet, hogy éppen a segítségére siető bajtársát tépi majd szét. A nehéz győzelem során éppen Lengyel sérült meg. A tizedes, egy pillanatra feledve a sérülttel folytatott beszélgetést, az egyik katonát utánaküldte. Mire föleszmelt, hogy életveszélybe kerülhet katonája, bekövetkezett a szörnyű halál. A kibiztosított gránát nem az ellenséget találta el...

Lehullajtva a mesét, az ábrázolt tárgyiasságokat, megállapíthatjuk: a felelősségről, a bűntudatról ritkán olvastunk az utóbbi évek novellisztikájában megrázóbb erejű művet, habár maga a háborús tematika és mese eléggé kézenfekvő — hogy ne mondjuk: elhasznált —, nem szolgál különösebb újdonsággal a mai olvasónak. Ime, a békétől, a mindenkori legfőbb céloktól macskaugrásnyira is történnek, történhetnek teljes emberi sorsokat örökre meghatározó, nem várt lépések. Az eszmélet pillanatnyi kihagyásai életre szóló következményekkel járhatnak. S kérdezzük: egy adott helyzet játékszabályai szerint cselekvő egyén mit tehet az azonos helyzetben lévők sorsáért? Hiszen ha megtett mindent, akkor is még bekövetkezhetnek a véletlen előreláthatatlan, az egyént katasztrófába sodró játéka. A ráció ellenőrzése alól pillanatnyi időre kiszabaduló ösztönök következményeikben kiszámíthatatlanok. Legyenek ezek akár jó szándékúak, humanusak (megmenteni egy sebesült bajtárs életét!) — az összefüggések törvényei könyörtelenül érvényesülnek.

Ne várjuk az írótól az egyetlen választ a kérdésre, hogy „hogyan élünk ezek után?”, mert az író nem tanító-mester. Az életet csupán (?) faggatja, helyes kérdéseket tesz fel, hogy a válaszkeresésben segítségünkre lehessen.

3. Kérdések pontos megfogalmazását olvashatjuk másutt is. Az építőtábor fiatal öre durván oktatja ki a régi telkének helyét megszállottan kereső, tőpördött öregembert:

„Már nincs itt a telked... Elvitték innen. Értsd meg. Elvitték! [...] Mit gondolsz, milyen mélységig lehet megvásárolni egy földdarabot? [...] Egyetlen ásonyomig! — rikkantott Yogi. — Azon alul már az a föld következik, amit bolygónak nevezünk. [...] Miért nem próbálkozol Amerikában? [...] Én itt szeretném a telkemet...” (Légyfogás kézzel és csapóval, 83.)

Ugyancsak a (nagy)város periferiája a helyszíne A *Kisajátító* című novellának. A terjeszkedő város apró telkek végleges eltüntetője, s ezzel is mintegy nö-

veli a talpalatnyi otthon elvesztése okozta fájdalmat. Ebben a novellában azonban már a családra esik a hangsúly; éspedig a nemzedékek közti szakadékra (akárcsak *A szerdai rokonban*), a magányos öregekre, az élet kiszolgáltatottjaira.

Az *ajándékban* más helyzettel találkozzunk: a béna, gazdag asszony elkövet mindent, hogy önfeláldozó lánya élhesse saját, egyetlen életét, s amikor megtudja, hogy az általa teremtetett alternatívát feladta a lánya azért, hogy továbbra is gondolhassa: öngyilkosságot követ el. Következésképpen végiggondolt és tudatosan befejezett élet az asszonyé. Gondolat és élet tökéletes megfelelését követhetjük nyomon egy novellányi ábrázolt világban.

Igy elmélkedik a *Szimmetria* hőse az életről, az emberi sorsról: „Mintha valaki szórakozna velünk, gondoltam, hagyja, hogy felkapaszkodjunk az élet homokdombjára, melynek tetején kajánul figyelni kinlódásunkat, s ha felértünk, visszafricskáz minket kíméletlenül a semmibe... Hát akkor nem méltóbb a kalapácsos elé hajtani fejünket, mintegy magunk kezébe véve sorsunkat? De van-e valakiben annyi bátorság, hogy a maga kezébe vegye sorsa irányítását?” (Légyfogás kézzel és csapóval, 42.)

4. A családi élet különböző helyzeteit választja másutt is sors- és életproblémák ábrázolásának keretéül. Erdemes emlékeztetni ez esetben Roman Ingarden megállapítására, miszerint a műalkotás mindig a világ egy (újrateremtett) részletét, *darabját* tárja elének — olyan darabját azonban, amelynek határai soha sincsenek élesen megvonva. „Mindig csak olyan, mintha egy fénycsóva egy táj valamely részét világítaná meg számunkra, melynek többi része eltűnik a meghatározatlan homályban, de a maga meghatározatlanságában mégis ott van.” (Az *irodalmi műalkotás*. Bp., 1977. 226.) Ilyen összefüggésben kell szemlélnünk mindkét kötet legjobb Mátyás-novelláinak viszonylag szűk (családi) kereteit is.

Szokatlan módon valósítja meg a tragikumot a *Visszapillantó görbe tükörben*. A fiatal defektológus feleség, aki ebben a házasságban nem teljesítheti ki önmagát, és ezért hivatásának megfelelően egyetlen, családi életében meg nem valósítható célt követ — a szomszédok félhülye gyermekével foglalkozik megszállottan, férjéről is megfélelve —, megváltik férjétől, az amatőr kerámikus-tól, s végül a társadalomtól is: ideg-sanatóriumba kerül.

A kiegyensúlyozott férj már kezdetben felismerte (előrejelzés), hogy ha „Évában egyszer ellentétbe kerül sze-

relme a hivatással, kétes kimenetelű harcra van kilátás.

Az emberi lélek mindig tökéletességre törekszik, még akkor is, ha magában az emberben nem tudatosul ez. Ezért nem tud sokáig egyensúlyban tartani két különböző tárgyú, de föltétlen odaadást igénylő vonzalmat; megosztaná, s a tökély alapfeltétele éppen az egység.“ (*Légyfogás kézzel és csapóval*, 113.) A főhősben éppen ez az egység bomlik meg — végleg.

A természetes emberi kapcsolatok kiüresedése és hiánya, az igazi célját nem találó élet eszméje áll az *Arnyékban* középpontjában. (A *Sivárság* kevésbé sikerült megformálása ugyanennek az eszmének.) Az országosan ismert és elismert sikerember, az ünnepezt igazgató fénykörében nem találja helyét a fiatal feleség — így foglalható össze a novella cselekménye. Amit szóvá tehetünk: az egyes helyzeteket és epizódokat talán még kiélezetebben lehetett volna ábrázolni.

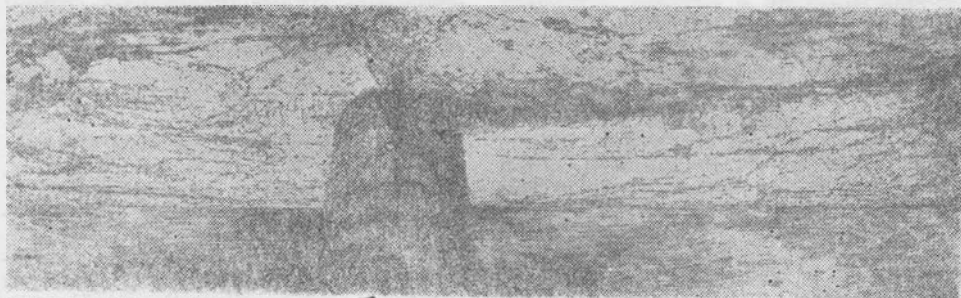
Sokoldalú megközelítésű, gondosan szerkesztett elbeszélés a *Légyfogás kézzel és csapóval*. A fiatal hivatalnok családjában jön a harmadik, nem kívánt gyermek, de a férjnek sikerül megnyernie egy orvost, aki hét végén könnyítene a család „súlyos baján“. Az anyós azonban hevesen ellenzi: „A magzat nem légy, hogy agyoncsapjuk!“ (*I. m.* 37.) Ennek ellenére az előkészületek biztatóak. Váratlanul azonban — már-már az utolsó pillanatban — megjelenik az anyós a kerület orvosnőjével — aki

„számba veszi“ a terhes asszonyt. A váratlanul előállt új helyzet és a férj lelkiállapota egyetlen gesztusban jut kifejezésre: a konyhába húzódott férfi szótlanul rágyújt, az ablaküvegen üldözőbe vesz egy legyet — és agyonnyomja. A leleplezettek groteszk, együgyű, de mélyről jövő fintora ez! Nem magyaráz az író, de az értelmezés számára megnyitja a kapukat.

5. Mátyás B. Ferenc épülő epikai világában az alapérzések maiak és itteniek, amelyeket egy-egy, meggyőző erővel bemutatott emberi sors és különleges helyzet ábrázolása sugall az olvasónak. Mert éppen helyzetteremtő erejét és az egyéni sorsok iránti érzékenységét kell kiemelnünk legfőképpen. Kereső, kísérletező alkat Mátyás, ami az ő esetében azonban az írói szándéknak adekvát (élet)helyzetek és (emberi) sorsok keresését-teremtését jelenti elsősorban, formai-nyelvi eszköztára ugyanis inkább egy hagyományos prózaeszményhez közelíti novelláit, karcolatait. Stílusáról Szócs István megállapítását idézhetjük: „Stílusideálja a magánjellegzetességek nélküli, általánosan érvényes »lektúr-stíl«; a hatásra törő olvasmányosság, a »mondén« nagyvilágias, a könnyed nagyvonalúság, minden irodalmizáló görcsösség nélkül.“ (*Előre*, 1981. július 8.)

Mindezt várakozó alapállásba helyezkedünk: milyen tartományok meghódítására készülünk, hogyan mélyül és szélesedik — eszmei-formai szempontból egyaránt — ígéretes epikai világa?

Borcsa János

Bencsik János: A torony